

Sissejuhatus: lastekultuur, noorte subkultuurid ja õpilaspärimus

Käesolev ajakirja *Mäetagused* interdistsiplinaarne erinumber on pühendatud laste ja noorte pärimus-, taju- ja mõttemaailmadele. Erinumbri koostamist ajendasid nii 2017. aasta lõpus ja 2018. aastal Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna eestvõttel toimunud koolipärimuse kogumisaktsioon “Koolipärimus 2018” kui ka 2018. aasta novembris siinkirjutaja korraldatud humanitaarvaldkonna kraadiõppuritele suunatud sügiskool “Dialogid laste ja noortega”, milles laste- ja noortekultuuri mitmesuguseid tahke avasid etnoloogid, folkloristid, keeleteadlased, semiootikud ning meedia- ja religiooniuurijad. Esitatud ettekannetest mõnedki (Babič ja Voolaid, Hiimäe, Kalda ja Tuisk, Ventsel) vormusid käesoleva erinumbri artikliteks. Siinne uurimuste valik pakub seega lisaks folkloristide uurimustele käsitlusi teistegi humanitaar- ja sotsiaalvaldkondade esindajatelt, samuti tuuakse Eesti kontekstile paralleelle väljastpoolt Eestit: iseloomulikke näiteid Sloveenia sõimuvormelitest ning Saksa ja Vene subkultuursetest eripärasustest.

Osa artikleid said toetavat materjali värskest kogumisaktsioonist “Koolipärimus 2018”, mis oli mõtteliseks jätkuks varasematele õpilaspärimuse suurskogumistele 1992. ja 2007. aastal. Seekordses kogumisprojektis kaasa löönud õpilaste arv ületas ootused – kokku laekus õpilaste vahendusel rekordilised 3717 täidetud vastusankeeti. Kõige altimad olid õpilased vastama küsimustele nimede (iseenda hüüdnimed, lemmikloomanimed), vaba aja veetmise ja fännluse, samuti hirmude ja usundiliste kaitseviiside kohta. Nimetatud kogumisprojekt võimaldas talletada unikaalse materjali, mille alusel on võimalik jälgida ühiskonnas toimuvaid arenguid ja teha võrdlevaid uuringuid veel paljude aastate jooksul. Näiteks pakuvad laekunud vastuseankeetid rikkaliku võrdlusmaterjali õpilaste üleloomulike kogemuste, nendes figureerivate olendite ning vastavate uskumuste mõjutajate ja allikate kohta, millele keskendub **Reet Hiimäe** artikkel. Uurimusest nähtub, et lisaks nähtavatele ja objektiivselt võrreldavatele heaolu kriteeriumitele nagu turvaline kodu, hoolivad vanemad ja eakaaslased, mängib paljude õpilaste heaolu- ja turvatunde puhul olulist rolli üleloomulik komponent – seda võivad mõjutada nii hirm pahatahtlike uskumusolendite ees kui ka usk talismanidesse, kaitsvatesse esivanemate vaimudesse või hingeloomadesse.

III noortepärimuse kogumisaktsioon üle Eesti:

“KOOLIPÄRIMUS 2018”

KUI ARNO ISAGA KOOLIMAJJA JÕUDIS, ...

...OLID TEISED JUBA VASTANUD.

Saada oma vastused:
folklore.ee/kp/vasta

Vastama on oodatud õpilased 4.–12. klassidest

Auhinnad ja eripreemiad
aktiivsetele ja sisukatele vastajatele

Lisainfo:
folklore.ee/kp
f /kooliparimus
teematrellid: #KP2018

2018
Lõuna-Eesti
Koolipärimus
Kogumisaasta

Eesti Kirjandusmuuseum
ESTONIAN LITERARY MUSEUM

Foto: Eesti Film Arhivastus OÜlt filmist "Koolimaja" (1942)
Pildist: Gerdar Aetmaa, Katrina Kari, Kati Jaagi

2018. aastal kutsuti koolipärimust koguma ka meemivormis.

Värsket ja aktuaalset õpilaspärimuslikku materjali vaadeldakse samuti **Mare Kalda** ja **Astrid Tuisu** kirjutises koolimeemide, nende peamiste teemade, esitusviiside, kuid ka nende pinnal sündinud põlvkondade ja gruppide vaheliste konfliktide kohta. Meemid sisaldavad sageli teavet väga kontsentreeritud, mitmekihilisel ja mitmetimõistetaval moel ning nende loojad ja kõrvalseisjad võivad neile omistada diametraalselt erinevaid tähendusi. Autorid näitavad, kuidas meemide retseptsiooni baasil nii eakaaslaste ringis kui ka täiskasvanute perspektiivist üleskerkinud eetilised konfliktid jätavad meemidega seotud tähendusloomesse omakorda jälje ning on osalised meemide kaudu vahendatavate hoiakute kinnistumisel või korrigeerimisel ja ka juba järgmiste meemide tekkes.

Uurimisteoreetilises mõttes olulisi küsimusi tõstatab **Aimar Ventseli** käsitlus noorte subkultuuride rahvuslikust mõõtmest globaliseeruvast ja üha suureneva mobiilsusega maailmas. Autor nendib eelkõige muusikaliste subkultuuride näitel, et mõningate muusikaharrastajate puhul ei viita justkui miski nende rahvuslikule taustale, kuna jäljendatakse – muusikaliselt, keeleliselt, riietuse osas – perfektselt mõnest teisest kultuurist pärit muusikastiili, ent on siiski aspekte (nt maailmavaatelised hoiakud), mille puhul rahvuslik mõõde esile tõuseb. Autor märgib, et senistes uurimustes kiputakse liialt rõhku panema subkultuuride välisele stiilile ja muusika analüüsile, jättes tähelepanuta need jooned, mis ühendavad subkultuuri oma emaühiskonnaga, mitte ei lahuta teda sellest.

Asjakohase terminoloogilise raami laste- ja noortekultuuri temaatikale pakub **Pia Schmidi** arutelu termini “lastekultuur” ning selle kasutusvõimaluste üle ajaloolises lapsepõlveuurimises. Autor osutab, et 1980. aastatel esilekerkinud lastekultuuri kaksikliigitus *lastele mõeldud kultuuriks* ja *laste omakultuuriks* võib olla mõningates kontekstides analüütilises mõttes otstarbekas, kuid üldjuhul on need kaks liiki – samamoodi nagu täiskasvanute kultuur ja lastekultuur või laste- ja noortekultuur – omavahel tihedalt läbi põimunud. Artiklis võrreldakse ajaloos täheldatud lapsnõidade ja erakordselt vagade laste tegutsemist kui tavapärasest eristuvat käitumist, mis täitis omas ajas teatud eesmärgid ning ärgitas selle mälu püsivust rohkete kirjalike tekstiversioonide ja rahvajuttude näol. Autor näitlikustab 18. sajandi laste vagadusliikumise juhtude valguses, kuid võrd on siinkohal põhjust rääkida vagade laste kultuurist ja kuidas see paigutub üldisemalt lapsepõlve ja lastekultuuri uurimise diskursusesse. Schmid osutab näidete põhjal laste vagaduskultuurist nendega seotud hoiakutele täiskasvanute (eriti vaimulike) seas ning võimalikele eeskujudele täiskasvanute religioosuses käitumises, mis võisid vastavaid vagaduse vorme ajendada. Märkimist väärneb, et vaatamata eeskujudele on laste vagadusväljendustel täheldatavad siiski teatavad unikaalsed, eelkõige ühiskonnas alaealistele omistatud rollidest ja nende piiride ületamisest tingitud jooned. Samuti ajas tagasivaatav, kuid mõnevõrra hilisemale perioodile keskenduv on **Astrid Tuisu** artikkel täiskasvanute mälestustest Teise maailmasõja järgse aja mänguasjade, täpsemalt nukkudega mängimise kohta. Artiklis kirjeldatakse nii sõjajärgseid olusid, uute materjalide leiutamise ja kaasnevaid muudatusi mänguasjaturul kui ka mälestustes kajastuvaid subjektiivseid hinnanguid lapseeas mänguvõimaluste kohta.

Kaks uurimust on sotsioloogia taustaga uurijatelt. **Dagmar Kutsar** ja **Kadri Soo** keskenduvad üliõpilastelt kogutud koolimälestustele ning toovad välja nendes esinevad korduvad ja iseloomulikud jooned. Autorid osutavad tähelepanu vääriva aspektina sellele, et üliõpilased ei kirjeldanud oma koolimälestustes kooli füüsilist keskkonda ega koolitundides õpitut ainet. Meenutamist

väärivad emotsioonid ja isiklikud tähendused seostusid hoopis rõõmu ja muret valmistanud sotsiaalsete suhetega – õpetajate, vanemate ja kaasõpilastega. See- ga esines vaadeldud valimi üliõpilaste endi hinnangutes oma koolikogemusele lahknevusi täiskasvanute seatud eesmärkidest ja väärtustest, nagu edukus ja õppekava korrektne täitmine. Teisalt tuli esile läbielatud sündmustele antavate subjektiivsete hinnangute muutumine aja jooksul – kooli ajal negatiivsena tajutud sündmustes võidi tagasivaates tajuda ka õpetlikku või edasiviivat iva. **Andrus Tins** vaatleb õpilastega tehtud fookusgrupiintervjuude põhjal laste omasõnalisi hinnanguid haavatavusele ja heaolule. Artiklist nähtub, et materiaalsed väärtused on haavatavust vähendava tegurina lastele olulised, kuid ei domineeri võrreldes turvalise kodu, heade inimsuhete ja eneseteostusvõimalustega näiteks spordi ja muude huvialade kaudu. Intervjuudest selgus, et lastele valmistavad enim muret igapäevakohustuste rohkus, veebiturvalisuse küsimused, globaalsed keskkonnaprobleemid ning rahvusvahelised konfliktid, samuti hierarhilised suhted õpetajatega ja meedia vahendatud negatiivsed sõnumid. Niisiis ilmneb ka sellest artiklist, et õpilaste subjektiivne heaolu põhineb palju laiemal spektril kui seda on mõõdetavad ja objektiivseks loetavad kriteeriumid, mida on tavatsetud heaolustatistikates üldiselt esile tuua.

Uudse uurimismeetodi – jututamise – üle arutleb **Pihla Siim**, kes rakendas seda fantaasialugusid ja joonistamist kaasavat materjali kogumise viisi laste rändekogemuse uurimisel. Autor järeldeb, et kirjeldatud meetod sobib laste rändekogemuste uurimiseks, võimaldades saada lastelt unikaalset ja sisukat teavet rändekogemustega seotud maailmanägemise, unistuste, tunnete, murede, hirmude ja nende väljendumise viiside kohta. Kiirest elutempost ja meediast sageli tulvavatest negatiivsetest infovoogudest tuleneva frustratsiooni väljalamiseks võivad nii noored kui ka täiskasvanud tuge saada ropendamise ja maagilistest kaitseviisidest, kuid söimuväljendeid pole seni kuigi sageli peetud teaduslikku uurimist väärivaks aineseks. **Saša Babič** ja **Piret Voolaid** keskenduvad söimusõnade ja loitsude leksikaalsetele ja struktuurilistele sarnasustele/ erinevustele võrdlevalt eesti ja sloveeni keeles. Autorid järeldeb, et söim või vandumine pole ainult tabusõnaline väljendusviis, vaid toimib funktsionaalselt sarnaselt usundiliste loitsudega ning see otstarve ei ole kadunud ka vandevormelite puhul, mida nüüdisaja noored pruugivad näiteks virtuaalruumis. Artiklist järeldeb, et võrreldud materjalis esines nii universaalseid jooni kui ka kultuurispetsiifilisi piirkondlikke erinevusi.

Loodetavasti aitab käesolevasse numbrisse koondatud artiklite valik (koos juba varasematel kümnenditel ilmunud teemakogumikega, nagu Kõiva 1995; Kalmre 2010) saada parema ülevaate tänapäeva laste- ja noortekultuurist ning selle mõjutajatest (sotsiaal- jm virtuaalmeedia, filmid, kirjandus jne), õpilaste hoiakutest, pärimusest ja läbielatud kogemuste sõnastamise viisidest, samuti

päriselu hirmude, toimetulekuviiside ja fantaasiamaailma vastastikustest suhetest. Käsitlustes kajastuvad laste- ja noortekultuuri uurimise nii diakroonne kui ka sünkroonne mõõde ning pakutakse välja teoreetilisi abivahendeid seniste uurimiskitsaskohtade ületamiseks. Siinsed artiklid on kokku võetavad tõdemusega, et pole otstarbekas üritada dünaamilist ja mitmepalgelist laste- ja noortekultuuri või -pärimust mingi ühe universaalse definitsiooni abil ammendavalt määratleda, kuigi seda on ikka ja jälle teha püütud (vrd nt Sutton *et al.* 1999; Vissel 2004: 13–14). Laste- ja noortekultuuri avaldumisvormid on konteksti- ja situatsioonisidusad, sõltuvad uuritavate eest, huvidest ja subjektiivsetest hinnangutest, haakuvad vahel kehtivate normidega, kuid vahel põrkuvad nendega, ning teatava filtri lisavad omalt poolt ka konkreetse uurija vaade ja käibivas teadustraditsioonis kehtivad lapsepõlvikäsitlused (vrd uurija mõju kohta Geertz 1988). Seega tundub asjakohane lasta uurimustes võimalikult palju kõlada uuritavate endi häälel, mida *Mäetaguste* käesoleva numbriga autorid ongi üldjuhul teinud, püüdes osutada laste- ja noortekultuuri nähtustele kui ühiskondlik-kultuurilisele mitmikmõjulisele protsessile, mille kirjeldamisel lähtutakse lapsest kui aktiivsest ja loovast, kuigi täiskasvanutest sõltuvast ja neist väiksema elukogemusega isiksusest (vrd Saarikoski 2005; Garvis 2015: 1). Olen tänulik kõikidele autoritele, kes käesolevat ajakirjanumbrit oma juhtumiuuringute ja teoreetiliste arutlustega rikastasid, varustades huvilisi mitmekülgete ja sisukate uurimustega, mille baasilt saavad jätkata juba järgmised haakuvate teemade uurijad.

Reet Hiimäe

Kirjandus

Garvis, Susanne 2015. Contemporary Early Childhood Education. Garvis, Susanne & Elin Ødegaard, Eriksen & Lemon, Narelle (toim). *Beyond Observations. Narratives and Young Children*. Rotterdam: Sense Publishers, lk 1–16.

Geertz, Clifford 1988. *Works and Lives: The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.

Kalmre, Eda (toim) 2010. *Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortepärimusest*. Tänapäeva folkloorist, VIII. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Kõiva, Mare (toim) 1995. *Lipitud-lapitud*. Tänapäeva folkloorist 1. Tartu: EKM Teaduskirjastus (<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/cf/lipitud/> – 4. juuli 2019).

Saarikoski, Helena 2005. Finnish Folkloristic Research on Children's Lore. Palmenfeldt, Ulf (toim). *Proceedings of the BIN-Norden conference Children and Culture – in theory and methods? (Copenhagen, Denmark, 15–17 December 2005)*. Copenhagen, lk 1–9.

Sutton-Smith, Brian & Mechling, Jay (toim) 1999. *Children's Folklore: A Source Book*. Logan: Utah State University Press.

Vissel, Anu 2004. *Lastepärimus muutuvast ühiskonnas*. *Ars Musicae Popularis* 15. Toim: Mare Kõiva, Martin Boiko, Eda Kalmre, Tõnu Seilenthal. Tartu: EKM etnomusikoloogia osakond.